
A kör négyszögesítése: a börtönügy jogi jellege 1945 és 1960 között

Pallo József*

Farkas Ákos Tanár Úr igazi tanár és igazi úr! Finom és elegáns oktatói stílusa, a tudomány iránti alázata, felkészültsége, tökéletes anyagtudása évtizedek óta mérce minden fiatal oktató és tudós számára. Ha nekünk, tanítványoknak megadatik a szerencse, hogy a nyomdokaiba léphetünk, az ő szellemiségét követve kell a legnemesebb értékek mentén továbbvinni a Tőle kapott tudást.

E tanulmánnyal miskolci öregdiákként nagytiszteletű professzorom, Farkas Ákos munkássága előtt tisztelgek 65. születésnapján és további tudományos sikerekben gazdag éveket kívánok számára.

Isten éltesen Professzor Úr!

1. A koalíciós idők börtönügyi eseményei

A II. világháború befejezését követően központi politikai célkitűzés volt, hogy a háborús bűnöket elkövetők felelősségre vonásának keretei jogszabályi szinten jelenjenek meg. Ennek előzményeként már 1945 januárjában miniszterelnöki rendelet lépett hatályba, amely bevezette a népbíráskodás rendszerét, melyet az 1945. évi VII. törvény (Nbtv.) emelt a legmagasabb jogszabályi szintre. A népbíráskodás körében alkalmazható volt a halálbüntetés, a kényszermunka, a fegyház és a börtön, melyek végrehajtási szabályait igazságügy-miniszteri rendelet állapította meg. A szabályozásban megjelent az a célkitűzés, amely az elítéltet alkalmassá akarta tenni a társadalmi beilleszkedésre és gondoskodni kívánt demokratikus szellemű neveléséről. Természetesen a korszellemet ismerve és értékelve ezek valós tartalommal nem bíró szempontok voltak, és alapvetően a politikailag nem kívánatos személyek elleni repressziót szolgálták. Fontos változás volt, hogy a korábbi időszakból ismert államfogház büntetést 1946-ban hatályon kívül helyezték, ugyanakkor a büntetés-végrehajtási rendszer formája gyakorlatilag nem változott, de új jegyek jelentek meg. A korszak további jellemzője, hogy a népbíróságok és a rendes bíróságok párhuzamosan ítéleztek. Ez utóbbiak a

---

* Tudományos dékánhelyettes, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar; bv. ezredes, büntetés-végrehajtási főtanácsos egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Büntetés-végrehajtási Tanszék

Csemegi-kódex szabadságelvönással járó jogintézményeit (fegyház, börtön, fogház, szigorított dologház, dologház) alkalmazták. A rendszerbe állított börtönök jellegüket tekintve bírósági fogházak, országos büntető intézetek és dologházak voltak. Azt is el kell ismerni, hogy a büntetőjogi kodifikációt már a világháború előtt sürgették, erősítve azt az álláspontot, amely szerint a Btk. reformjának halogatása a magyar büntetőjog feláldozásával egyértelmű.

A jogosnak mondható társadalmi elváráson alapuló felfogás azonban már magában hordozta azokat a jegyeket, amelyek sejtették, hogy a honi jogi szabályozás a „*monolitikussá merevedő állami politika közvetlen irányítású eszközévé torzult.*”¹ Kiterjedt (remek) jogászai gondolkodásról ebben az időszakban nem lehet beszélni, azonban viszonylag korán megjelentek azok a konformista nézetek, amelyek célkeresztjében a Csemegi-kódex bírálata állt. Ezek a kritikák persze nem ajtóstul rontottak a házba, hanem a hatályos szabályozás fogható pontjain² keresztül kezdték meg a büntetőjogi status quo erodálását. Ennek szellemében Kádár Miklós így fogalmazza meg véleményét: “[...] *példálózó felsorolását adjuk azoknak a törvényes intézkedéseknek, amelyeknek a demokratizált Magyarországon való alkalmazása előtt nemcsak a közvélemény, hanem a haladó jogász is értetlenül áll.*”³

A börtönügyi vonatkozásokat tekintve egyik első lépés a 81/1945. ME. számú rendelet kibocsátása volt, amely létrehozta a népbíróságokat.⁴ Ezeknek a vulgárjogba hajló, atipikus jegyeket mutató fórumoknak a feladata egyértelműen tükrözte a megtorlás és a „lehető bosszú” szándékát, ugyanis „*mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, bíróság előtt feleljenek tetteikért és nyerjék el méltó büntetésüket.*”⁵ Ezzel a szervezeti intézkedéssel sikerült elérni azt a kaffkai szituációt idéző állapotot, hogy a rendes bíróságok mellett egy másfajta bíróság ítélkezett olyan ügyekben, amelyek jellegüknél fogva nem képezhettek volna a kivett eljárás tárgyát. A drámát fokozandó, még személyi szabadságot érintő, illetve halálbüntetést is alkalmazhattak a sokszor jogi végzettséggel sem bíró „politikai ideológiailag képzett”, de egyébként botcsinálta jogalkalmazók. A népbírósági jog a halálbüntetést, a fegyházat, a börtönt, a fogházat és az internálást ismerte. Ez a szabályozás tiszavirág-életűnek bizonyult, mert 1945. május 1-je után módosította a 1140/1945 ME számú rendelet, amely eltörölte a büntetési palettáról a fogházat és az internálást⁶, viszont főbüntetés rangjára emelte a munkatáborban végrehajtandó, életfogytig tartó vagy határozott idejű kényszermunkát. Ez utóbbi

¹ LÖRINCZ József: A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban. *Börtönügyi Szemle*, 2007/2. 71–84.

² Ilyen volt például az uralkodóház tagjainak biztosított különleges jogállás kérdése (Csemegi-kódex 139–140 §§.)

³ KÁDÁR Miklós: Gondolatok a büntetőjog reformja köréből. *Jogtudományi Közlöny*, 1946/75. 33–38.

⁴ A népbíróságok 1950 január 1-ig működtek, eddig 41516 ügyet fejeztek be. Ebből 20350 marasztaló ítélettel zárult, 414 halálbüntetést szabtak ki, 22228 szabadságvesztéssel zárult.

⁵ 81/1945. ME. számú rendelet 1. §. (Hatályba lépett 1945. január 25-én.)

⁶ Az internálás az új államrendőrség megszervezése után, mint államigazgatási kényszerintézkedés a rendőrség hatáskörébe került. Mindez lehetővé tette, hogy egyértelműen ideológiai, erősen osztálytartalommal bíró, politikai pallosként legyen alkalmazható a „demokrácia kerékkötőivel” szemben.

esetében az időtartam és a szabadulás tekintetében a szigorított dologházra vonatkozó szabályok alkalmazását rendelte el.

A rendeletek alapján működő népbírói jog törvényi szintre az Nbtv-ben emelkedett. Gyakorlatilag a korábbi rendeletek jogtechnikai „összefésülése” volt ez a jogász munka, amely 27. §-ban egységesítette a szabályozást.⁷ A politikai átalakulás útján jelképes jelentőségű volt az államfogház kiemelése a hatályos jogból, amelynek az 1946. évi XIV. törvény teremtette meg az előfeltételeit. Ezzel a lépéssel a büntetési rendszer is egyszerűsödött, mert halálbüntetés, kényszermunka, fegyház és börtön volt alkalmazható az elkövetőkkel szemben.

Ezek közül az erős osztálytartalommal bíró kényszermunka a korszak büntetőfilozófiáját jól megjelenítő jogintézmény. Ideológiáját tekintve a munkabüntetések késői, jellemzően szocialista jogkövetkezményéről van szó, amelyben a büntetőpolitikai és a gazdasági érdek sajátosan egyesült. A végrehajtásra vonatkozó szabályokat a 78000/1946 (XII.9.) IM rendelet tartalmazta, amely érdekes Janus-arccal bírt. Egyrészt alkalmat kívánt teremteni arra, hogy az elítéltek munkájukkal legalább jóvátegyék azt a kárt, amelyet az ország romba döntésében a terhükre róttak, másrészt felvilágosító ideológiai oktatással és fegyelmező alkalmassá tegyék őket a társadalomba való beilleszkedésre. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy a szovjet mintára épülő nevelés-felfogás szakmafilozófiája ebben a jogszabályban található meg első alkalommal.⁸ Érdekes az a kitétel, hogy mindezt jogként jelenítette meg a szabályozás, majd hogyan úgy értékelve a kényszermunka jogintézményét, mint egy jogi-végrehajtási Purgatóriumot. A végrehajtás helye is erősen „áthallásos” nevet kapott, ugyanis ezt a jogszabály munkatáborként⁹ azonosította, ahol feltétel volt a kemény fizikai munka. Ami a végrehajtás körülményeit illeti, mögöttes szabályként a szigorított dologház rezsimszabályai jelentek meg, egyebekben a fegyház regulái kerültek alkalmazásra. A korabeli jogalkotók sokat vártak a kényszermunka bevezetésétől, azonban ez csak ábránd maradt, ugyanis megfelelő infrastrukturális háttér nem állt rendelkezésre; még akkor sem, amikor 1948 után minden olyan helyen megjelentek a kényszermunkások, ahol a folyamatos munkavégzés feltételei adóttak voltak. Ennek a csalódottságnak a hangulatát remekül ragadja meg Mezey Barna, amikor Ries István szavait felidézve rögzíti: *„1949 őszén csalódottan nyilatkozott (Ries) a munkatáborok felállításának elmaradásáról, ennek egyik okaként - sajátos módon - a háború előttről visszamaradt börtön személyzet alkalmatlanságát jelölte meg, amely nem eléggé*

⁷ Ide tartoztak tehát: a 81/1945. M.E. számú rendelet a népbíráskodásról; a 1440/1945. M.E. számú rendelet a népbíráskodásról szóló 81/1945. M.E. számú rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában; az 5900/1945. M.E. számú rendelet a népbíráskodás körében a távollévő terhelt ellen folyó eljárásra, úgyszintén a közvád képviselőre vonatkozó szabályok kiegészítése tárgyában és a 6750/1945. M.E. számú rendelet a közhivatalnokok munkafegyelmének fokozottabb biztosítása tárgyában.

⁸ FORGÁCS JUDIT: Nevelés a represszió árnyékában – Esmék és végrehajtás a szovjet és magyar börtönügy '50-es éveiben. *Börtönügyi Szemle*, 2017/1. 41.

⁹ A helyszínek a Budapesti Országos Börtönben, a Szegedi Kerületi Börtönben és nők esetében a Márianosztrai Országos Büntetőintézetben kerültek kialakításra.

*rátermett a táborszerű végrehajtás fokozottabb éberséget igénylő ellátására.*¹⁰ A büntetés-végrehajtási rendszer formája gyakorlatilag nem változott, de új jegyek jelentek meg. A korszak további jellemzője, hogy a népbíróóságok és a rendes bíróságok párhuzamosan ítéleztek. Ez utóbbiak a Csemegi-kódex szabadságelvonással járó jogintézményeit alkalmazták. A rendszerbe állított börtönök jellegüket tekintve bírósági fogházak, országos büntető-intézetek és dologházak voltak. A hazai politikai csatározásból a baloldali pártok kerültek ki megerősödve, melyet az 1949-es választások során tudtak valós politikai hatalomra váltani. Mindez magával hozta, hogy a büntetőjog-elmélet és a büntetőpolitika is egy irányba fordult, és előrevetítette a sztálini paranoid jogalkalmazás támadó térnyerését.

A koalíciós idők börtönügyének összefoglalásaként elmondható, hogy az intézkedések sokszor hektikus formában, de az átstrukturálódott társadalom alapjait érintve vállaltan átmeneti jellegűek voltak. Ebből adódóan a büntetés-végrehajtási rendszer alapjait nem kívánták felszámolni, fő feladatuknak a bebörtönzöttek biztonságos őrzését és új alapokra helyezett munkáltatását tekintették. A rendelkezésre álló Csemegi-kódexet a politikai paletta balra tolódásával párhuzamosan egyre inkább undorral kezelték és annak alapjait, szellemiségét szisztematikusan bomlasztották. Ennek egyik biztos fogása volt, hogy szüntelenül a szovjet szabályozáshoz mérték és bizonyítani igyekeztek annak magasabbrendűségét. Az is nyilvánvaló, hogy a kommunista hatalomátvételt követően átalakuló igazságszolgáltatás nem igen tudott és akart mit kezdeni egy olyan pókháló-finomságú cizellált szabályozással, mint a Csemegi-kódex. A politikai és gazdasági célok eléréséhez egy drasztikus, mondhatni új típusú szabályozásra volt szükség, amit a rendszer saját képére alakítva, a saját maga igaza szerint alkot.

2. A sztálini büntetőpolitika térnyerése

Az 1950-es évek végéhez közeledve erősödtek azok a politikai hangok, amelyek egyre hangosabban követelték az új büntetőtörvénykönyv hatályba-léptetését és ezzel együtt a paradigmaváltás egyértelmű kijelentését a büntetőjogban is. Érdekes, hogy a jogászság Múzsái hallgattak és *„jogászaik egyszerűen nem vesznek tudomást arról, immár közel két év óta készül az ország, a nép életére döntő fontosságú törvényalkotás.”*¹¹ Ries István emiatt felháborodott hangvételű dörgedelmet intézett a Magyar Jogász Szövetség 1948-as alakuló közgyűlésének résztvevőihöz: *„Pedig joggal vagy jog nélkül, de nem vitás, hogy a büntető jogalkotásnak és a büntető jogtudománynak van a legnagyobb közvéleménye. Azt szerettük volna, ha a tudományos harc egész arsenálját vonultatták volna fel s a tudományos kutatás legújabb eredményeinek megvalósítását követelte volna a*

¹⁰ MEZEY Barna: *Magyar jogtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 336.

¹¹ SCHULTHEISZ Emil: A Btk reformjára vonatkozó elgondolások. *Jogtudományi Közlöny*, 1949/4. 193–199.

*magyar jogászság. Előre be kell azonban jelentenem, hogy majd kritizálni csak annak lesz joga, aki dolgozott is!*¹²

Mi lehetett ennek a szakmai néma ellenállásnak az oka? Megítélésem szerint az, hogy a magyar jogásztársadalom a Csemegi-kódexen szocializálódott és jól érzékelt azokat a negatív tendenciákat, amelyek már előrevetítették a jövő sötét képét. Mindezt elemi erővel tette nyomatékosná a tisztán szovjet típusú Alkotmány megjelenése is. A némaság, a csendes beletörődés és a közöny rezignált búcsú volt a letűnő korszaktól. Tudomásul kellett venni, hogy a történelem kényszerítő ereje, a Csemegi-kódex úri konflisából egy Sztalinyec-traktor nyergébe ültette át a jogászokat és ezzel lehetővé vált a jogi gondolkodás további deformálódása. A sztálini büntetőpolitika hatalomátvétele előtt minden ajtó nyitva állt. Híven festi a korszellemet a következő, ellentmondást nem tűrő karakteres kijelentés: *„Büntetőjogtudományunk és büntetőigazságszolgáltatásunk szempontjából döntő fontosságúnak tartom, hogy jogászaink véérébe menjen át az a tétel, amelyet röviden úgy fejeznék ki, hogy van burzsoá és van szocialista büntetőjog, de a kettő között nincs semmi kompromisszum, mert harmadik út a büntetőjogban nincs.”*¹³ A politikai jellegűvé formálódó büntetőjog kialakításának tendenciájához¹⁴ igazodott a még hatályban lévő Csemegi-kódex utolsó módosítása, amely az 1948. évi XLVIII. törvényben (III. Bn.) látott napvilágot. A hivatalos érvelés szerint a jogalkotást a Csemegi-kódex legkirívóbb fogyatékoságainak felszámolása és a leghaladóbb elvek érvényre juttatása indokolta. A III. Bn. megalkotását élénk szakmai tevékenység előzte meg, annak ellenére, hogy rövid életűnek szánták.

E vélekedést Kádár Miklós szavai is alátámasztják *„addig szolgálhat csak... ameddig a szilárd elveken épült gyökeres újítást jelentő új büntető-kódex, amely a mi szemléletünknek megfelel, nem lép a toldott-foldott novelláival együtt elavult alkalmatlan elveken épült büntetőjogszabályaink helyére.”*¹⁵ A tervezet igen gazdag módosítási javaslat-csomaggal állt elő, azonban ez korántsem állt arányban azzal, ami végül is megvalósult. A börtönügyi vonatkozások közül ki kell emelni, hogy a polgári büntetőbíráskodás körében a halálbüntetést megszüntette volna és helyébe az életfogytig tartó szabadságvesztés került. A szabadságvesztés két fokozata jelent meg, úgymint a fegyház és a fogház, amelyek a kiszabott tartammal függtek össze. A közveszélyes elkövetők vonatkozásában gyógyító őrizet elrendelését javasolták, melyhez feltételes szabadságot is alkalmazhattak. E jogintézmény megítélése nem volt egyértelműen pozitív, voltak olyan vélemények¹⁶, amelyek abban látták a kritikát, hogy a bűnismétlés veszélye nem előfeltétele az alkalmazásnak és ezért inkább biztonsági, mint gyógyító jellegűnek tulajdonították. A hatályba lépett III. Bn. normaszövege a pozitivisták hatására, új jogintézményként végül is a biztonsági őrizetet jelenítette meg. Ennek ismertetéséhez és megértéséhez egy kis történelmi visszatekintésre van szükség. A

¹² SCHULTHEISZ: i.m. 193–199.

¹³ TIMÁR István: Az 1950. évi II. törvény egyes kérdései. *Jogtudományi Közlöny*, 1950/5. 378–382.

¹⁴ MEZEY: i.m. 328.

¹⁵ KÁDÁR Miklós: Gondolatok a büntetőjog reformja köréből. *Jogtudományi Közlöny*, 1946/1. 75–76.

¹⁶ SCHAFFER István: Biztonság vagy gyógyítás? *Jogtudományi Közlöny*, 1949/3. 219–220.

Csemegi-kódex szerint: „nem számítható be a cselekvény annak, ki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmebetegsége meg volt zavarva és emiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt.”¹⁷ A korabeli szabályozás tehát megkülönböztette az elmezavart és az öntudatlan állapotot, melyek azonban nem zárják ki egymást, továbbá általános formulaként határozta meg az „értelmi tehetség hiányát”, de nem sorolta fel taxatívén egyes formáit. A végrehajtás-gyógyítás szempontjából ez a jogszabály nem ad útmutatást, de a kóros elmeállapot fogalmának büntetőjogba emelésével nagyban hozzájárult a későbbi szabályozás útjának kijelöléséhez. Ez a rendszer egészen 1948-ig változatlan tartalommal élt, ekkor azonban a III. Bn. értékesíteni kívánta a tettes-büntetőjogi irányzat eredményeit, és ennek fényében a beszámíthatatlan, illetve a csökkent beszámítási képességgel rendelkező személyek kezelése érdekében próbált előremutató lépéseket tenni. A jogszabály külön fejezetet szentelt az elmebeteg bűnelkövetők biztonsági őrizetének¹⁸, melyet a társadalom védelme érdekében kívánt alkalmazni azon 18. életévüket betöltött személyekkel szemben, akiknél elmebetegségük kizárta a beszámítási képességet. A biztonsági őrizet egy évig tartott, azonban letelte előtt három hónappal a bíróság újra megvizsgálta az ügyet és szükség esetén még egy évvel meghosszabbíthatta. A processzus az elkövető gyógyulásával illetve a közveszélyes állapot megszűnésével ért véget. A biztonsági őrizetet többen kritikával illették, így Schäfer István, aki arra mutatott rá, hogy az elmebetegség színlelése menekülő út a megtorlás elől szökni igyekvő elkövetőnek¹⁹, míg Horányi Béla orvosi szempontok alapján azt emelte ki, hogy a betegre nézve kifejezetten káros hatások érvényesülnek, ha egy rövidebb idejű gyógyulás után még egy évet intézetben kell maradnia.²⁰ A III. Bn. megalkotását az a jogalkotói szándék vezérelte, hogy a Csemegi-kódex fogyatékoságait próbálják kiküszöbölni²¹, de nem terjeszkedett túl az ártalmatlanná tételi célon illetve a közveszélyes állapot megszüntetésén. A biztonsági őrizet bevezetését a XIX. század végének reformirányzatai óta számosan pártfogolták, azonban a korlátozott beszámítási képességet a magyar büntetőjog még 1948-ban sem ismerte.

¹⁷ Csemegi-kódex 76. §

¹⁸ A kodifikáció során élénk szakmai tevékenység bontakozott ki, melynek eredményeképpen a Jogász Szakszervezet büntetőjogi bizottsága Kádár Miklóssal (1904-1971) az élen egy komplex javaslatot készített. Ebben az anyagban eredetileg gyógyító őrizet szerepelt, mely szabályozta a közveszélyes személyek kezelését és lehetőséget adott a feltételes szabadon bocsátásra is. Rendelkezett arra is, hogy a csökkent beszámítási képességűeket hogyan kell gyógyító őrizetben tartani. A jó szándékú és európai színvonalú javaslat csak töredékében valósult meg a III. Bn. keretei között.

¹⁹ SCHAFER: i.m. 219–220.

²⁰ HORÁNYI Béla: Az új büntetőnovella elmeorvosi szempontból. *Jogtudományi Közöny*, 1948/17–18. 300–303.

²¹ A III. Bn szerint sui generis bűncselekmény (önálló bűncselekmény) az ittas állapotban való bűnelkövetés. A novella ugyancsak újítást hozott a Különös részben is, mert több új törvényi tényállást is megjelenített (pl: tiltott határátlépés, stb ...).

3. Az 1950. évi II. törvény regnálása

Az igazi kodifikációs áttörést a büntetőjog általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (Bt.) jelentette, amely klasszikus szovjet mintákat másolt és igyekezett a magyar jogba áttemelni. Az viszonylag gyorsan nyilvánvalóvá vált, hogy az 1947 óta zajló előkészítő munkát nem lehet tovább nyújtani, ezért csak egy általános rész megalkotására futotta a törvényhozás erejéből.

A különös rész kidolgozása lekerült a napirendről, mert „*még gondos előkészítést, anyaggyűjtést és számos büntetőjogi részletkérdésben való előzetes állásfoglalást tesz szükségessé, nehogy az új törvény rövid időn belül nagy számú, lényeges kiegészítésre szoruljon.*”²²

Mindehhez hozzájárult a korábban már hivatkozott passzív szakmai ellenállás is, gyakorlatilag csak Schultheisz Emil hallatta a szavát, aki viszont merész koncepciót vázolt fel a szorosabb börtönügyi vonatkozást jelentő büntetési rendszer tekintetében. Javasatai abban az eszmekörben mozogtak, amelyben a III. Bn módosításai és kiegészítései fogantak²³, és a büntetési rendszer differenciálására számos figyelemreméltó gondolatot fejtett ki. A büntetőjog megújítását a tett-büntetőjognak tettes-büntetőjoggá átalakulása irányában képzelte el. Az egész büntetési rendszert a párhuzamos büntetésekre kívánta építeni, a súlyosabbat a fogyatékos jellemű, az enyhébbet a fogyatékosnak nem tekinthető jellemű büntettek megbüntetésére. A párhuzamos büntetések közül a törvényben felsorolt jellem-kritériumok vizsgálata alapján kellett volna választani. A nem-aszociális bűnelkövetőkkel szemben általában szabadságelvonással nem járó büntetéseket (ha generálpreventív szempontok ezt nem ellenjavallják), a nem-visszaeső aszociálisokkal szemben profilaktikus és feltételes többlet-büntetést, a visszaesőkkel szemben pedig az általános részben meghatározott büntetés-súlyosítást javasolt. A Schultheisz-féle ideáknak és az általa támogatott sokszínű szankciórendszernek nem voltak meg a feltételei, így a tettes-büntetőjogi koncepció megbukott és az alakuló szocialista büntetőjog egyértelműen a tett-büntetőjog mellett foglalt állást. Mindenesetre vitathatatlan, hogy az elkövetők közötti differenciálás szükségességének eszméje továbbra is a dogmatika és a praxis támogatását élvezte. Az új szabályozás szükségességét elsősorban a korszerűsítés jegyében igyekeztek feltüntetni, azonban a politikai mesterkedés szándékát igen nehéz volt eltitkolni.

A Btá. egységesítette a szabadságvesztéssel együtt járó büntetéseket, biztonsági intézkedéseket, és büntett elkövetése esetére egyfajta szabadságvesztést ismert, amit börtönként azonosított. A kihágások mellett továbbra is alkalmazható volt az elzárás, mint közigazgatási (szabálysértési) büntetés. Az egyszerűsítésként propagált vulgarizálódás jegyében megszűnt a dologházi őrizet, a szigorított dologházi őrizet és a határozatlan ideig tartó

²² Az Az 1950. évi II. törvény miniszteri indoklása. 23. Hivatkozta: TÓTH J. Zoltán: A halálbüntetésre vonatkozó magyarországi szabályozás a rendes és a rendkívüli büntetőjogban a II. világháborút követő években, valamint az államszocializmus első évtizedében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2008/(3.) 1. 103.

²³ HORVÁTH Tibor: *A magyar büntetőjog*. Budapest, 1975. 200.

kényszermunka. A legnagyobb csapás abban állt, hogy az egységes börtönbüntetés bevezetése felszámolt minden fokozatosságot, beleértve a közvetítő intézetet is. Az akkor uralkodó felfogás szerint a szabadságvesztés-büntetéseknek ez a változatos sokasága szükségtelen, sőt, egyenesen káros, mert a büntetőtvények alkalmazását nagymértékben megnehezíti. Megfelelő intézetek hiányában a különböző szabadságvesztés-büntetések végrehajtásánál nem is érvényesülhetnek azok a különbségek, amelyeket a jogszabály szem előtt tartott; így például a kényszermunka-büntetés végrehajtására egyáltalán nem került sor. Annak meghatározására, hogy a különböző súlyú büntettek miatt, különböző tartamban kiszabott börtön milyen eltérésekkel kerüljön végrehajtásra, nem a Btá.-ba, hanem a megalkotandó büntetés-végrehajtási törvénybe való. Ez utóbbi tény mindenképpen árnyalja a korszakról alkotott képünket, mert felismerték és elismerték egy önálló végrehajtási törvény megalkotásának szükségességét, és ezt egyértelműen deklarálták is. Persze az más kérdés, hogy erre volt-e valódi politikai akarat. Álláspontom szerint nem, mert az egyre jobban torzuló államhatalom számára kifejezetten előnyös volt a végrehajtási szabályok képlékenysége.

Határozatlan tartamú büntetést a Btá. nem rendszeresített, mert *„a szocialista törvényesség követelményeivel ellenkeznek, ha a bíróság a büntetésnek csupán legkisebb tartamát szabná meg az ítéletben és a szabadulás időpontja a szabadságvesztés-büntetés tartama alatt tanúsított magatartástól, lényegileg azonban államigazgatási szerv véleményétől, illetőleg döntésétől függne.”*²⁴

A börtön leghosszabb tartamát tizenöt évben²⁵, legrövidebb tartamát harminc napban szabta meg a szabályozás. Ennél rövidebb tartamú szabadságvesztés-büntetés alkalmazásának nincs értelme, *„mert a gyakorlat tapasztalatai szerint a rövid tartamú szabadságelvonás a büntetés céljának megvalósítására nem alkalmas, sőt, egyenesen mételező hatású.”*²⁶

A Btá. hatálybalépésével végeredményben komfortos helyzet alakult ki, ugyanis a korábbi időszak nagy belső ellentmondását sikerült felszámolni. Arról szólt mindez, hogy ideológiailag is nehéz volt magyarázni: a régi szabályokat miképp lehet (és kell) alkalmazni a gyökeresen megváltozott politikai és társadalmi viszonyok közepette? A korabeli jogalkotóknak és jogalkalmazóknak komoly fejtörést okozott az, hogy a Csemegi-kódex rendelkezéseit, amelyek hatást gyakoroltak az új regulákra is, milyen módon lehet új, politikailag korrekt tartalommal megtölteni.

Ennek a szándéknak egyik primer terepe volt a büntetés céljának magyarázata, természetesen a szovjet minták alapulvételével. *„[...] a szovjet büntetésnek kettős célja van. Az elsődleges cél a speciális megelőzés, amely a társadalomvédelmi álláspont egyenes következménye, és amely azt kívánja, hogy elsősorban azok a büntettek ellen kell felvenni a harcot, akik már kimutatták társadalmi veszélyességüket. Ezeket kell megakadályozni abban, hogy a nyugodt építőmunkát újból akadályozhassák, azzal, hogy egyrészt olyan büntetéseket kell kiszabni rájuk,*

²⁴ A Btá. 32. §-hoz fűzött miniszteri indokolás

²⁵ A jogalkotó azt is kijelentette, hogy hosszabb tartam megállapítása szükségtelen, mert a legsúlyosabb büntettek esetét halállal vagy életfogytig tartó börtönnel sújtja a törvény.

²⁶ A Btá. 32. §-hoz fűzött miniszteri indokolás

*amely ezt meggátolja, másrészt átneveléssel.*²⁷ Képmutató módon azt is deklarálták, hogy szóba sem jöhet a megtorlási célzat, mert az éles ellentétben áll a szocialista humanizmus elvével. Kiválóan világít rá a defektusos szemléletre Lőrincz József, amikor így summázza a korszak büntetőjogi fő üzenetét: „*Honi büntetőjogunk az egypártrendszerű, monolitikussá merevedő állami politika direkt irányítású eszközévé torzult, amely ugyan korszerű és hangzatos elveket képviselt, de a gyakorlatban az osztályharc egyik előretolt bástyájaként a szocializmus építésével szembe forduló meglegeztetését végezte.*”²⁸

Mindentől függetlenül a napi praxis számára nélkülözhetetlen volt valamilyen szakmai iránymutatás, amely szellemiségében szorosan igazodik a Btá. filozófiájához. Ezt a célt töltötte be a jogszabályt hatályba léptető²⁹ 1950. évi 39. számú törvényerejű rendelet (Btáé.), amely a börtönbüntetés végrehajtásának néhány alapvető kérdését is rendezte; azonban a 41 §-ból álló szabályozás meglehetősen sematikus és felületesen érintette a végrehajtás néhány kérdését. A Btáé. börtönügyre vonatkozó rendelkezései csak laza kereteket adtak a végrehajtás számára; azokat valós szakmai tartalommal csak a szokásjog irányába való elmozdulással, a nem mindig haladó szellemiségű rutin alapján lehetett kitölteni, ami arra mutatott rá, hogy az önálló végrehajtási törvény hiánya komoly jogalkalmazási problémákat vet fel. A szabályozás javára írandó viszont, hogy felbukkant néhány pozitív elem, például a nevelés eszméje – az persze más kérdés, hogy ez számos más, látszólag előremutató rendelkezéssel együtt hogyan vált a „beteges büntetőhatalom martalékává.”³⁰ A Btá. hatálybalépésének időszakában már jelentkeztek a személyi kultusz okozta torzulások következményei. A szabadságvesztés végrehajtását és a végrehajtás irányítását kivették az Igazságügyi Minisztérium hatásköréből és azt a Belügyminisztérium kezébe tették le. Ebben a szürreális hangulatot árasztó időszakban változást hozott Sztálin 1953 márciusában bekövetkezett halála, amely Magyarországon is enyhülési láncolatot indított el. A büntetőjog területén mindez egyfajta elbizonytalanodásból eredeztethető megingást jelentett és formálódott a szándék arra, hogy a büntetés-végrehajtás törvényességi deficitjét a rendezett állapothoz közelítsék.

4. Az 1953 utáni politikai enyhülés hatásai

A Btá. indoklásának idealista szemléletétől már fényévekre járt a magyar valóság, így egy önálló végrehajtási törvény megalkotása szóba sem jöhetett. A rendelkezésre álló, és sok esetben fércműnek titulálható parancsokat, belső rendelkezéseket, direktívákat alapos revízióknak vetették alá, majd sor került egy

²⁷ GÖDÖNY József: A büntetés a szovjet büntetőjogban. *Jogtudományi Közöny*, 1950/11-14. 79–84.

²⁸ LŐRINCZ József: *Száz év magány- a hazai börtönügy szakmatörténeti vázlat 1914-2014-ig*. In: Borbíró Andrea-Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Lévy Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 339–349.

²⁹ A hatálybalépés időpontja 1951. január 1.

³⁰ LŐRINCZ: i.m. 339–349.

határozott lépésre, melynek legalizált alapját a 1105/1954 (XII.17.) Minisztertanácsi határozat (továbbiakban: MTh) teremtette meg azzal, hogy elrendelte a börtönügyet átfogóan rendező normatív utasítás elkészítését.

Ennek eredménye az 1955. évi Büntetés-végrehajtási Szabályzat (továbbiakban: BvSZ1955)³¹ néven vonult be a magyar börtönügy történetébe. A megelőző időszakhoz képest ez mérföldkő volt a végrehajtás számára, mert impozáns terjedelemben, mintegy 543 §-ban taglalta az alkalmazandó szabályokat, mindezt egy szerkezetileg is logikusan felépített rendszerben kivitelezve. A BvSZ1955 kétségkívül korábban nem rögzített elveket és frissnek tűnő szellemiséget vonultatott fel, azonban nyilvánvaló hiányosságai okán nem tekinthető kompakt szabályozásnak. Ehhez hozzájárul az is, hogy a korszak jogi filozófiájából adódóan igazán nem is akarták maradéktalanul végrehajtani ezeket a rendelkezéseket. Álláspontom szerint egy sajátos jogi képmutatás eredményeként is értelmezhetjük ezt a normát, amely felemás szabályozásával végeredményben csak látszólagosan szolgálta az alapelveként azonosított humanizmus követelményét és az erre épülő elvárásrendszert.

Még akkor is igaznak tartom ezt a megállapítást, ha a büntetőpolitika kettős nyomvonala tetten érhető, amely alapján az osztályellenségekkel való könyörtelen leszámolást és a „megtévedt dolgozók” számára nyújtandó segítő szándékot egymás mellett kívánták érvényesíteni.

Jelentősége viszont abban mérhető, hogy a már konkrét kodifikáció kapcsán rendelkezései a későbbi jogalkotás alapjául szolgáltak; ugyanakkor azt is le kell szögezni, hogy a hiányzó büntetés-végrehajtási törvény pótlására 547 §-ból álló impozáns terjedelme mellett sem volt alkalmas.

A Btá.-t csupán átmeneti szabályozásnak szánták, ezt bizonyítja az is, hogy már 1953-ban kormánybizottságot jelöltek ki a büntetőjog kodifikációjára. Ez a grémium 1954 elejétől megkezdte tevékenységét és abba bevonta a Legfelsőbb Bíróságot, a Legfőbb Ügyészséget, a Belügyminisztériumot, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetét, valamint több egyetemi jogi kar munkatársait is. Használható eredményt azonban nem tudtak felmutatni, inkább a tudományos élet területén jelentek meg tanulmányok, ezek is inkább koncepcionális, mintsem a mélységet érintő írásokat tartalmaztak. A koncepció pedig nyilván az első igazi szocialista büntetőtörvénykönyv megalkotását célozta. A korszak egyik prominens képviselője például ezt írta: *„Olyan büntetőtörvénykönyvre van szükség, amely teljes egészében - mind általános, mind pedig különös részében - a mi állami, gazdasági és társadalmi rendünket szolgálja, és amelynek fő feladata eddigi eredményeink megvédése, a dolgozó nép hatalmának biztosítása, megváltozott társadalmi rendünk, valamint a dolgozók személyének és jogainak a megvédése.”*³²

Bizonyos szempontból revízió alá kívánták venni a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását is, mely kapcsán a továbbfejlesztés kérdéseit feszegették: *„a büntetési rendszerünket elsősorban szükségesnek látszik néhány büntetési nemmel*

³¹ A szabályozás aláírója Piros László államvédelmi altábornagy, a Magyar Népköztársaság belügyminisztere volt.

³² CIESLÁR Viktor: Az új büntetőtörvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése. *Jogtudományi Közlöny*, 1955/10. 86–102.

*kiegészíteni, másodsorban pedig az egyes büntetések sorrendjét is újra meg kell állapítani.*³³ E körben élesen vetődött fel a javító-nevelő munka büntetéssé emelése bizonyos szegmensekben javított formában (ezek elsősorban tartambeli és átváltoztatáshoz kapcsolódó kérdések voltak).

Az életfogytig tartó börtönbüntetés vonatkozásában is meglepő fordulattal találkozunk, ugyanis határozottan ez ellen foglaltak állást, mert *"az olyan büntetéskiszabás, amelynél a bíróság csupán a büntetés minimumát szabja meg és a büntetés alól való szabadulás a végrehajtó szervek megítélésén múlik, bizonytalanságot, visszaéléseket eredményezhet és a (szocialista) törvényesség szellemiségével ellenkezik."*³⁴

Kissé cinikusnak ható módon érveltek a halálbüntetésről, hiszen azt rögzítették, hogy elvi okokból nem tartható fenn és *"a szilárd nemzetközi viszonyok között, a már kialakult szocialista életkörülmények mellett erre a büntetési nemre nem is lesz szükség."*³⁵ Ehhez képest egy éven belül, az 1956-os forradalmat követő bosszúhadjárat részeként igencsak gyakorivá és gyakorlattá vált a „szükségtelen” büntetési nem alkalmazása.

A kodifikáció szükségességének ügyét a Magyar Tudományos Akadémia is felkarolta, amikor az 1955. évi Nagygyűlésen az egyik téma a joganyag megújítása volt. Ugyanakkor sajnálattal kell konstatálnunk, hogy az önálló büntetés-végrehajtási törvény megalkotása még csak utalás szintjén sem merült fel. Ez számomra azt mutatja, hogy ez a jogterület általában a nagy büntetőjogi kodifikációk vesztese volt, mert gyakran csak késéssel jelentek meg a végrehajtásra vonatkozó jogszabályok. Ezekben az átmeneti időkben viszont - jobb híján - csak az alacsonyabb-rendű normákat lehetett alkalmazni, és ez óhatatlanul magával hozta a végrehajtási jog lemaradását és leértékelődését.

Az 1956-os forradalom vérbe fojtása után a konszolidálódó szocialista állam a büntetőpolitika terén is igyekezett egyfajta entitást megfogalmazni. *"A büntetés-végrehajtás elvi feladatául ennek megfelelően olyan nevelő tevékenységet tűzött ki, amely egyfelől eljuttatja a bűnelkövetőt cselekménye történelmi-társadalmi anakronizmusának felismeréséig, másrészt segíti beilleszkedését a társadalmi munkamegosztásba."*³⁶

Ezekben az években csak a szűken értelmezett szakmán belül történtek olyan események, amelyek a börtönügy alakítójává váltak. Ezek közül az egyik első rendelkezés³⁷ a büntetőpolitika aktuális feladatait volt hivatott szolgálni. Legfőbb üzenete gyakorlatilag az a fajta „kétnyomtávúság” volt, miszerint az *"első ízben megtévedt dolgozók kisebb jelentőségű cselekményeit enyhébb büntetéssel kell elbírálni."*³⁸ E szakmai mozgolódásnak adtak keretet az 1957-ben megfogalmazott büntetőpolitikai irányelvek, amely fundamentumát képezték az osztálytartalmú szemléletmód térnyerésének. Ennek esszenciája így jelent meg a korabeli

³³ CIESLÁR: i.m. 86–102.

³⁴ CIESLÁR: i.m. 86–102.

³⁵ CIESLÁR: i.m. 86–102.

³⁶ MEZEY: i.m. 339.

³⁷ 103/1958 (I.8.) BM-IM-LÜ együttes utasítás

³⁸ GLÁSER István: *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1975. 89.

dokumentumokban: „(M)ás elbírálásban kell azonban részesíteni azokat, akik bűncselekményeik népellenes voltát felismerve és megbánva, készek és képesek segíteni az imperialisták és a hazai ellenforradalmárok népellenes törekvései elleni harcban.”³⁹

Ennek egyik első eredménye a 103/1958 BM-IM-LÜ utasítás megjelenése volt, amely az elítéltek kategorizálását volt hivatott rendezni. Viszonylag gyorsan követte ezt a rendelkezést a 8/1959 számú BM utasítás⁴⁰ (továbbiakban: 1959Ut.). Kiadását a korabeli interpretáció szerint „(A) büntetésvégrehajtás további, gyorsabb fejlesztése, valamint a letartóztatottak felé folytatott nevelőmunka elveinek és módszereinek meghatározása érdekében ...”⁴¹ adtak ki. Szerkezetét vizsgálva látható, hogy hét nagy kérdéskör mentén jelentek meg az új szabályok, amelyek magukba foglalták a szolgálat rendszerre, fokozatosságra, világnézeti oktatásra, bérezésre, jutalmak és fenytések eszközeire, a letartóztatottak önkormányzatára, illetve az utógondozásra vonatkozó szabályokat.

Az 1959Ut. duális feladat elé állította a börtönügyet azzal, hogy a nevelést és az őrzést mint két, egymással szorosan összefüggő, egymást feltételező feladatot határozta meg. Ennek szellemében rögzítette, hogy a börtön megtorló jellege, a prevenció mindkét formája és a társadalmi visszailleszkedés szintézise a nevelés központi célja. Mindez elég nehezen volt keresztülvihető, különösképpen, ha figyelembe vesszük az 1959Ut. azon rendelkezését, amely a „minden száz letartóztatott nevelésével egy nevelő foglalkozzon”⁴² arányt tartotta ideálisnak. Az 1959Ut. irányszabásának gyakorlati megvalósítása 1960. január 1-vel vette kezdetét és már ugyanezen év szeptemberére kitűzték azt a célt, hogy az addig elért eredményekről jelentés készüljön.

A friss szellemiséget tükröző szabályozás egyértelmű elmozdulást jelentett egy korszerűbb és humánusabb elvekre épülő büntetés-végrehajtási rendszer felé, ezzel végleg elbúcsúztatva a sztálini büntetőpolitika és börtönügy utolsó maradványait. Megítélésem szerint ezzel átmeneti és előkészítő szerepet töltött be a hatvanas évek elejének büntetőjogi, és közepének végrehajtási jogi kodifikációjában.

5. Az 1961. évi büntetőjogi kodifikáció és annak börtönügyi következményei

Sajnálatos módon azt kell látnunk, hogy a börtönügyi kodifikáció kérdése, mondhatni szokás szerint, a büntetőjogi kodifikáció árnyékába szorult. Bár az is igaz, hogy elvértve ugyan, de a jogirodalomban felbukkant a kérdés - bár valós súlyához nem igazodva, mintegy széljegyzetként jelent meg. „*Véleményünk szerint a büntetésvégrehajtás részletes szabályait helyes lenne az új Btk. hatálybalépésével egyidejűleg külön törvényben rögzíteni. Ebben az esetben sem*

³⁹ Az MSZPM 1957. június 29-ei országos értekezletének határozata. 2.

⁴⁰ Megjelent 1959. június 30-án

⁴¹ 1959Ut. Preambulum

⁴² 1959Ut. I. (A jelenlegi szolgálati rend megváltoztatása.)

látszik azonban feleslegesnek, hogy az új büntető törvénykönyv általános részének tervezete tartalmazza az egyes büntetési nemek végrehajtásának legfontosabb elveit."⁴³ Érdekes ez a vélemény, mintha az köszönne vissza, hogy a végrehajtási jog nem méltó arra, hogy az igazán magasrendű normákat tartalmazza.

Az újrainduló munka során főleg elméleti jogászokból álló szakmai csoport foglalkozott a feladattal, akik abból indultak ki, hogy a legjelentősebb módosítás a büntetési rendszer vonatkozásában szükséges. Erről tanúskodnak a következő gondolatok: *„A büntetési rendszer tervbe vett átalakítása mutatja talán a legszemléltetőbben, hogy mindazokat, akik az új Btk. előkészítésében részt vesznek, milyen mélyen áthatja az a szándék, hogy megfelelően megtalálják azokat az eszközöket és módokat, amelyek a büntetés nevelő hatását jobban biztosítják.*"⁴⁴

A kodifikációt előkészítő időszakban a közvetlen végrehajtási kérdések vonatkozásában csupán Gláser István hallatta a szavát. Helyeselhető módon kifogásolta, hogy a tervezet a szabadságvesztést nevesíti, mert ez gyűjtőfogalom-jellegéből adódóan a napi munkában értelmezésbeli problémák forrása lehet, melyet így nyomatékosított: *„Célszerűbbnek tartom a szabadságvesztés helyett a börtön elnevezést, mert így a laikus számára is világosan elhatárolódik a büntett miatt kiszabott szabadságvesztésbüntetés a szabálysértés miatt kiszabott elzárástól vagy az egyéb gyógyító intézkedéstől.*"⁴⁵ Szűkkeblűnek találta a tervezet differenciálásra vonatkozó passzusait is és kijelentette, hogy *„szélesebb körben kellene differenciálni még, ha külön jogszabály szabályozza is a büntetésvégrehajtás részletkérdéseit.*"⁴⁶ Az általános kodifikációs hangulat mindenképpen indokoltta tette volna a börtönügyi kérdések napirendre vételét, azonban erre csak többéves késéssel került sor.

Az 1961. évi V. törvény (továbbiakban: Btk1961) 1962. július 1-jén lépett hatályba és főbüntetésként a halálbüntetést, a szabadságvesztést, a javító-nevelő munkát és a pénzbüntetést szabályozta. Kifejtették, hogy a *„... szabadságvesztés hatékonysága szempontjából nem annak van jelentősége, hogy hányféle szabadságvesztési nemet iktatunk a törvénybe. Sokkal fontosabb ennél a büntetés végrehajtásának rendje, s mindenekelőtt az, hogy miként van megszervezve az elítéltek munkáltatása.*"⁴⁷

A Btk1961 értelmében a szabadságvesztést meghatározott időtartamban kellett kiszabni; a legrövidebb tartam 30 nap, a leghosszabb 15 év, halmazati vagy összbüntetés esetén 20 év. A szabályozás tehát fenntartotta a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés elvét, mellőzte az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, mert abból indult ki, hogy az elítélt átnevelése miatt nincs szükség életfogytig tartó szabadságvesztésre. A meghatározott büntetési célok között hangsúlyt kapott az elítéltek nevelése, megjavítása, így a szabadságvesztés az

⁴³ TÍMÁR István: Az új büntető törvénykönyv előkészítése. *Jogtudományi Közöny*, 1959/5. 262–263.

⁴⁴ SZALAY József: Büntetőpolitika és büntetőítélkezés. *Magyar Jog*, 1959/6. 292.

⁴⁵ GLÁSER István: A büntetésvégrehajtás reformja. *Magyar Jog*, 1959/7. 447.

⁴⁶ GLÁSER: i.m. 447.

⁴⁷ *A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 94.

elítelt megjavítása eszközöként jelent meg. Egyértelművé tette ezt a normaszöveg, ugyanis „(A) büntetés célja [...] az elkövető megjavítása, továbbá a társadalom tagjainak visszatartása a bűnözéstől.”⁴⁸

A Btk. új rendelkezése volt, hogy differenciálni kell a büntetés-végrehajtást; így a szabadságvesztésnek két végrehajtási módját különböztette meg, a börtönt és a bv. munkahelyet. Ez azonban nem különböző büntetési nemeket jelentett, hanem a szabadságvesztésnek két végrehajtási formáját. Arra nézve, hogy mikor kell börtönben, illetve bv. munkahelyen végrehajtani a szabadságvesztést, rendelkezés nem volt, csupán egy homályos utalás arra, hogy „a büntetés-végrehajtási szabályok fogják rendezni ezt a kérdést.”⁴⁹ Csupán általánosságban szögezte le a törvény, hogy a börtön rendje a bv. munkahely végrehajtási rendjénél szigorúbb.

A Btk1961 részletesen szabályozta a feltételes szabadságra bocsátás intézményét, és engedélyezésének jogát a bíróság hatáskörébe utalta. A feltételes szabadság szabályozásánál a törvény abból az elvi álláspontból indult ki, hogy az része, illetve befejező szakasza a szabadságvesztés-büntetésnek. A feltételes szabadság alapvető formája az egyharmad- és az egynegyed-kedvezmény lett, így a félkedvezmény megszűnt. Az elítéltek jogi helyzetét érintő rendelkezés jelenik meg a Btk1961 feltételes szabadságra vonatkozó rendelkezései között, amikor rögzítik, hogy azon jogok szünetelnek, amelyekre a közügyektől eltiltás kiterjed.⁵⁰ A vizsgált időszak fontos eseménye, hogy ekkor lépett hatályba az 1962. évi 8. számú tvr., amely a büntetőeljárásról rendelkezett. Számunkra e helyen azért van jelentősége, mert a feltételes szabadságra bocsátás eljárási kérdéseiről így szól: „A feltételes szabadságra bocsátás felől a börtön (büntetés-végrehajtási munkahely) helye szerint illetékes megyei bíróság dönt. Ilyen esetben a megyei bíróság elnöke által kijelölt bíró – egyes bíróként – jár el.”⁵¹ További rendelkezés szól arról, hogy: „Ha a törvény szerint a feltételes szabadságra bocsátás nem kizárt, a szabadságvesztést végrehajtó szerv vezetője a büntetés kétharmad, illetve háromnegyed részének kiállása előtt 15 nappal a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében előterjesztést tesz a megyei bírósághoz; az előterjesztéshez csatolni kell a börtön tanács véleményét.”⁵²

Törvényi szinten jelent meg a korábbi évek gyakorlatának rögzítése, miszerint a börtön és a bv. munkahely a szabadságvesztés végrehajtásának két módja. Mindezekén túl, megítélésem szerint, sikerült egy olyan koherens szabályrendszert kialakítani⁵³, melynek alkalmazása megkerülhetetlenné tette a büntetés-végrehajtást érintő kodifikációs és egyéb kérdések napirendre vételét. Ehhez hozzájárult az a felismerés, amely alapján „[...] a fellendülő tudományos kutatások, rávilágítva a bűnözés valóságos természetére, világossá tették a büntetőpolitika formálói számára, hogy a bűnözés elleni küzdelemben már nem elegendő a szocializmus megszilárdulásában (ezzel a bűnözés eltűnésében) reménykedő

⁴⁸ Btk 1961. 34.§

⁴⁹ Btk 1961. 38. §. (4) bek.

⁵⁰ Btk 1961. 41. §

⁵¹ 1962. évi 8. tvr. 289. § (1) bek.

⁵² 1962. évi 8. tvr. 289. § (2) bek.

⁵³ Itt a szabadságvesztés általános és különös részi szabályainak jól harmonizáló kialakítására kell gondolni.

*rövidtávú tervezés, hanem az állami szervek - így a büntetés-végrehajtási szervezet - hosszú távú, szakszerű és hatékony fellépésére van szükség.*⁵⁴ Röviden fogalmazva tehát a börtönügyi kodifikáció kérdése és szükségessége már ott lebegett a jogi-politikai döntéshozók feje fölött és egyre nagyobb terhet jelentett a jogalkotás késlekedése. Erre azonban csak 1966-ban került sor.⁵⁵

6. Záró gondolatok

A II. világháború befejezését követő első években a koalíciós pártok teljes konszenzusán alapuló büntetőpolitika éle elsősorban a háborús és népellenes bűncselekményeket elkövetők ellen irányult. A népbírói jog és büntetési rendszere a háborúban kiábrándult tömegek támogatásával alakította ki represszív és reparatív jellegét. A rövid ideig főbüntetésként bevezetett internálás, majd kényszermunka-büntetés a romokban heverő ország újjáépítésének programjába kívánta bekapcsolni a háborús károkért felelős személyeket. A büntetőjog-tudományt érő ellentmondásos hatások egyfelől a polgári magyar büntetőjog-elmélet erőteljes európai elkötelezettségű hagyományaiból, másfelől egy új társadalmi-politikai berendezkedés büntetőjogát előkészítendő, a szovjet büntetőjog-elmülethez való közeledésből táplálkoztak. 1947–49-ben a baloldali pártok hegemoniájával a büntetőjog-elmélet és a büntetőpolitika éles fordulatot vett. Megindult az osztályjellegű, a proletárdiktatúra elnyomó szerepét reprezentáló büntetőjog kiépítése. A modellt az ekkorra már kifejezetten paranoid sztálini jogelmélet kínálta, ennek hazai átvétele mechanikusan, a tudományos elemzés mellőzésével történt.

Az 50-es évek első felének súlyos politikai torzulásai hazai börtönügyünket legtragikusabb korszakába taszították. E korszak súlyos vesztesége volt, hogy miközben a nyugati társadalmakban felélénkültek a társadalom perifériájára sodródtak – így a bűnelkövetők – társadalomba visszavezetésére, segítésére irányuló, jelentős anyagi és szellemi ráfordítással járó erőfeszítések, régióinkban a büntetőhatalom a „szocializmus” építésével szembeforduló kisebbség megalázását, megleckéztetését végezte el. Az ötvenes évek első felének súlyos politikai és büntetőpolitikai torzulásai hazai börtönügyünket legtragikusabb korszakába taszították, amelyek még hosszú ideig érzékelhető nyomokat hagytak a büntetés-végrehajtás működésében. Ezek sorában említendő a szervezet erőteljes központosítása, militáris vonásainak erősödése, a durva, az elítélteket politikai ellenfélként kezelő bánásmód, az egyoldalúan biztonság- és termelés-centrikus szemlélet.

A 60-as évek első feléről, illetve annak börtönügyi vonatkozásairól elmondható, hogy mindenképpen előrelépést jelentett a halálbüntetés kivételes jellegének hangsúlyozása. A nevelési célkitűzés jegyében a szabályozás elvetette a határozatlan tartamúnak tekintett szankciókat, azonban a halálbüntetés megtartása

⁵⁴ MEZEY Barna: *Magyar jogtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 339.

⁵⁵ Az 1966. évi 21. törvényerejű rendeletben

olyan feszültség forrása lett, amely erősen vitathatóvá tette az életfogytig tartó szabadságvesztés mellőzésének ideológiai alapjait.⁵⁶

---

⁵⁶ PALLO József: *A magyar börtönügy kodifikációs csomópontjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. 79.